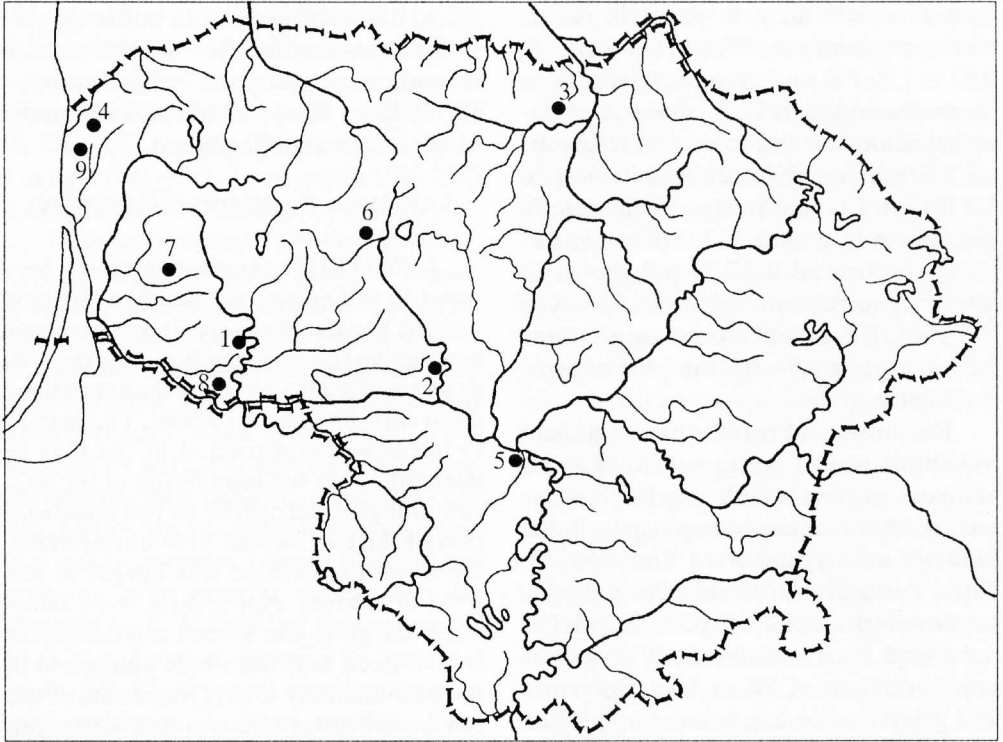

IV. GELEŽIES AMŽIAUS KAPINYNAI

18 pav. Geležies amžiaus kapinynai:

Fig. 18. Cemeteries of the Iron Age:

1 – Barzūnai, 2 – Kalniškiai, 3 – Kyburiai, 4 – Lazdininkai, 5 – Marvelė, 6 – Paprūdžiai, 7 – Pelkapis, 8 – Strazdai, 9 – Užpelkiai.

PELKUPIO KAPINYNAS

Renaldas AUGUSTINAVIČIUS, Zenonas BAUBONIS, Bronius DAKANIS

2000 m. KPC atliko spėjamo Pelkूपio kapinyno, vadinamo Rūsaliais (Švėkšnos sen., Šilutės r.) žvalgomuosius archeologinius tyrimus (vadovas Z. Baubonis).

Remiantis 1984 metų MMT žvalgymo duomenimis, 1992 06 16 Pelkूपio kapinynas kaip senkapis įrašytas į Išaiškinamų istorijos ir kultūros paminklų sąrašą (IP 1473/A).

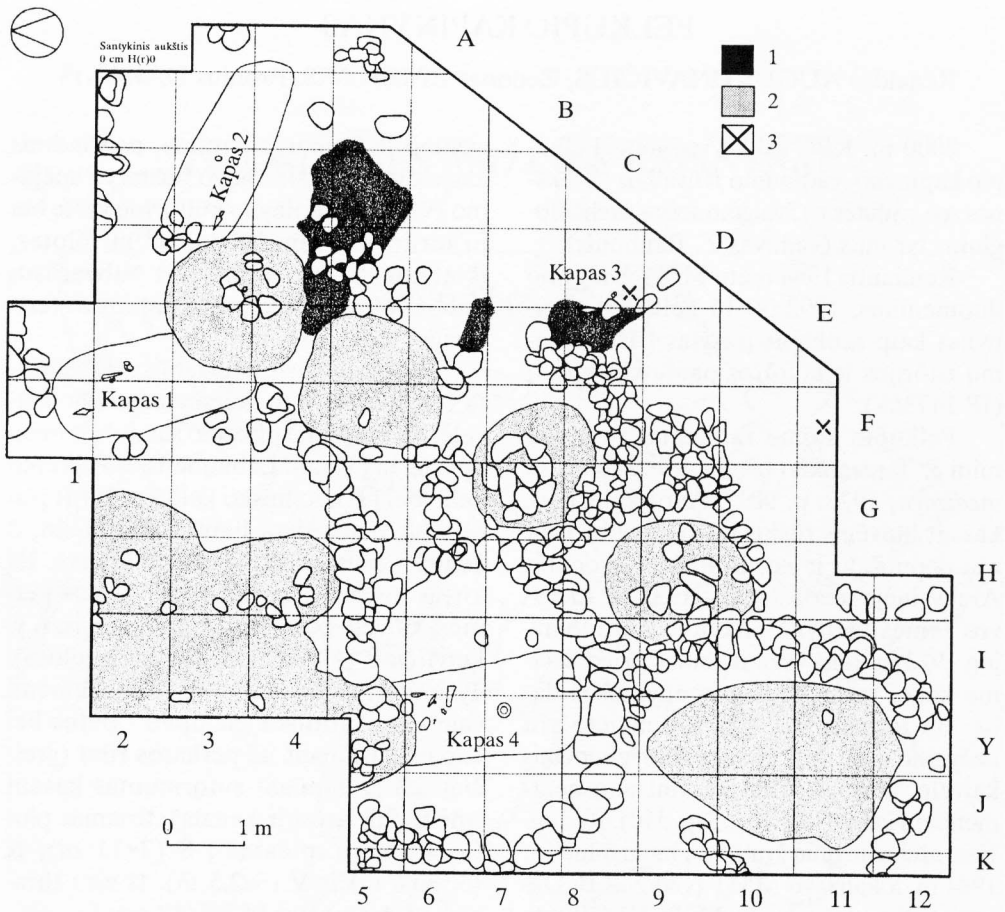
Pelkूपio kaime randamas senienas mini P. Tarasenka (*Lietuvos archeologijos medžiaga*, 1928, p. 201). Anot autoriaus, kasant bulvėms rūsius buvo rasta bronzinių papuošalų ir net bronzinis puodelis. Archyvinėje medžiagoje – 1935 m. Lietuvos žemės vardyno anketoje nurodoma, jog 1923 metais, vežant žemes prie tiesiamo kelio, rasta žalvarinės apyrankės dalis. Be to, rašoma, kad radimvietė yra nežymiai iškilusi ir apaugusi spygliuočiais kalvelė, kurioje rūšiai kasami nuo neatmenamų laikų (VAK, b. 53, p. 310). Radimvietę archeologinių žvalgymų metu Šilutės r. 1984 m. lokalizavo MMT (vadovas B. Dakanis). Konstatuota, kad kalvelėje iškasta daug bulviarūsių ir smėlduobių, kalva apaugusi lapuočių atžalynu. Šiomet iš vietinių gyventojų sužinota, kad kapinyno teritorijoje po II Pasaulinio karo bulviarūšiai nebekasti, o tik laidoti kritę gyvuliai. Be to, kapinyno teritoriją kerta prieš karą iškastas griovys vandeniui nuleisti į piečiau esančią linmarką. Kapinyne daug usūrinių šunų ir lapių urvų. Apie randamas senienas žmonės nieko nežino.

Vadovaujantis KPC 2000-ųjų metų archeologijos vietų apskaitos, inventori-

zavimo ir tyrimų programa, pagrindinis ekspedicijos tikslas buvo nustatyti spėjamo Pelkूपio kapinyno kultūrinę vertę bei jo teritoriją. Tam iširtas 98 m² plotas, išvalytos dvi eroduojančios bulviarūsių duobės (4 m²) ir nustatyta kapinyno teritorija.

Tyrimams pasirinkta labiausiai pažeista 1 m aukščio, 8 m skersmens smėlio kalvelė, kuri priminė pilkapio sampilą ir buvo apie 60 m į R nuo Labatmedžio–Pelkूपio kelio bei į P nuo miško keliuko. Ji PR pusėje buvo suardyta linmarkos kanalo, o centre – bulviarūsio bei žvėrelio urvo. Iškirtus medžius, krūmus bei išrovus kelmus, kalvelė buvo tirta kaip pilkapis, t. y. ketvirčiais (kiekvienas po 4x4 m ploto). Tyrimų eigoje paaiškėjus, kad akmenų vainikai neatitinka „sampilos“ vietos bei kapams užeinant už perkasos ribų (greičiausiai „sampilas“ suformuotas kasant smėlį, bulviarūšį ir kanalą), tiriamas plotas buvo praplėstas į Š (2x11 m), R (3,5x0,6 m) ir V (8x2,5 m). Iš viso tiriamas plotas sudarė 98 m² (19 pav.).

Tyrinėto ploto kontrolinių juostų viršuje buvo apie 10 cm storio miškožemis, po juo iki 40 cm storiu ėjo permaišytas pilkai gelsvas smėlis, kurį nuo žemio (gelsvas smėlis su ortšteinu) skyrė iki 20 cm storio horizontalus anglingas pilko smėlio sluoksnis. Pastarasis visame tirtame plote aptiktas žemiau atidengtų akmenų vainikų lygio bei vietomis užfiksuotas šoninių kraštinių pjūviuose. Planigrafiškai tyrinėto ploto V dalyje išryškėjo du vienas su kitu besijungiantys iki 4 m skersmens

19 pav. 2000 m. Pelkupio kapinyne tirtu ploto planas: 1 – degėsingas smėlis, 2 – bulviarūsių vieta, 3 – suardyto kapo vieta. *R. Augustinavičiaus brėž.*

Fig. 19. Scheme of the investigated area in 2000 of Pelkupis cemetery: 1 – sand full of charred wood particles, 2 – location of potatoes pits, 3 – location of a destroyed burial.

akmenų vainikai. Pirmasis, vainikas 1 su kapu 4 (bulviarūšio suardytas tik ties vainiko Š lanku), P dalimi jungėsi su antruoju, vainiku 2, iš kurio tebuvo likusios R ir V dalys. Prie jų iš PR ir R šliejosi dar du savo skersmeniu mažesni (iki 2 m) vainikai, kurių centruose buvo iškastos iki 1 m gylio duobės. Į Š nuo vainiko 1 aptiktas iki 5 m skersmens, 1,5 m gylio, ovalo for-

mos žemės plotas, kurio apačioje rasta tarpukario laikotarpio buteliai su konservuota uogiene. Tikriausiai čia rastas rūsys sunaikino dar didesnę akmenų vainiką, kurio skersmuo galėjo siekti net 5 m (išliko tik jo PR lankas). Likusiame tyrinėtame plote aptikta ir daugiau akmeninių vainikų liekanų (ŠR tirtu ploto dalis), du menkai pažeisti kapai (ŠŠR dalis; kapai 1 ir

2), vieno kapo likučiai linmarkos kanalo ŠV šlaite (PR dalis; kapas 3) bei kelios bulviarūsių duobės perkastos centre ir vainike 2. Be kapų ir aukščiau aptartų duobių ploto R dalyje, tarp kapo 2 ir kapo 3 išsiskyrė dvi pailgos, ovalo pjūvio, iki 2 m ilgio R–V kryptimi bei 0,75 m pločio juodos duobės, užpildytos anglingu smėliu. Jose gausiai rasta labai sutrupėjusios grublėtos keramikos, ypač duobių šonuose ir V gale. Greičiausiai jų paskirtis apeiginė.

Iš viso tyrinėtame plote buvo aptikti 4 kapai: du pirmieji, kaip jau minėjome, išsidėstę ploto ŠR dalyje (kapai 1 ir 2), trečiasis, išvalius linmarkos kanalo šlaitą, PR dalyje (kapas 3) ir ketvirtas (kapas 4) – vainike 1. Nė viename kape neaptikta griaučių liekanų, nes dėl grunto savybių (smėlis) visa osteologinė medžiaga sunykusi. Dėl tos pačios priežasties metalinės įkapės labai korodavusios. Žemiau aptariame kiekvieno kapo inventorių:

Kapas 1 (Š kryptis (355°), P dalis apardyta bulviarūsiu). Tikriausiai buvo palaidota akmenų vainike, kuris vėliau visiškai suardytas. Kapo duobė pailga, keturkampė užapvalintais kampais, 2,6 m ilgio, 1,2 m pločio, 0,35 m gylio, ovalo pjūvio bei šiek tiek siaurėjanti P link. Jos turinys užpildytas anglingu juodos spalvos smėliu. Mirusiojo galvūgalio V pusėje aptiktas geležinis įmovinis ietigalis su nulaužta plunksnos viršūne, nuo kurio apie 0,65 m į PR, ties rytiniu kapo duobės kraštu rasta: tiesus geležinis peilis, dvi žalvarinės Romos monetos ir ašmenimis išmeigtas geležinis įmovinis kirvis. Kapas 1 nuo vainiko 1 su kapu 4 nutolęs apie 6,5 m ŠR kryptimi.

Kapas 2 (ŠV kryptis (315°); spėjama, kad ties galvūgaliumi išlikęs jo akmenų vai-

niko fragmentas). Kapo duobė pailga, keturkampė užapvalintais kampais, 2,3 m ilgio, 1 m pločio, 0,2 m gylio, ovalo pjūvio bei šiek tiek siaurėjanti PR link. Jos turinys užpildytas anglingu juodos spalvos smėliu. Mirusiojo galvūgalio P dalyje rastas geležinis įmovinis ietigalis, o dubens srityje, arčiau ŠR duobės kontūro, žalvarinė Romos moneta. Kapas 2 nuo kapo 1 nutolęs apie 1,2 m R kryptimi.

Kapas 3 (ŠV kryptis (335°)) visiškai sunaikintas kasant linmarkos kanalą, todėl išliko tik kapo duobės ŠV dalis, kurios ilgis 1,4 m, plotis 0,9 m, turinys užpildytas anglingu juodos spalvos smėliu. Suardytame palaidojime aptiktas vienas įmovinis ietigalis, kito – tik įkotė. Giliau, kanalo šlaite, rastas ašmenimis išmeigtas geležinis įmovinis kirvis. Pagal įkapių išsidėstymą, manoma, kad jie gulėjo ne pirminėje savo padėtyje. Kapas 3 nuo kapo 2 nutolęs 4,2 m P kryptimi.

Kapas 4 (Š kryptis (350°)). Palaidota akmenų vainike 1, kuris, kasant bulviarūšį, kartu su kapo galvūgaliumi Š apardytas. Kapo duobė pailga, keturkampė užapvalintais kampais, 2,7 m ilgio, 1,1 m pločio, 0,4 m gylio, ovalo pjūvio, šiek tiek platėjanti P link. Jos turinys užpildytas anglingu juodos spalvos smėliu. Š kapo dalyje vienas šalia kito rasti: žalvarinė laiptelinė segė, geležinio lazdelinio smeigtuko viršutinė dalis, dvi viena su kita sukibusios žalvarinės Romos monetos, geležinis įmovinis ietigalis, tiesus peilis bei skersai paguldytas įmovinis kirvis, nukreiptas ašmenimis į kapo duobės išorę. Apie 0,7 m į P nuo minėtų įkapių, matyt, mirusiojo kojų srityje, aptiktas geležinis antskydis suploto pusrutulio formos viršūne. Jo skersmuo ties antkraštėmis – 15 cm, viršūnės – 8,5 cm,

o aukštis apie 6 cm. Be to, viršūnė puošta apvaliais gumburais (viduryje iškorodavusi 1 cm skersmens skylė). Ties vienos antkraštės viduriu yra išlikusi tvirtinimo prie skydo detalė kartu su užkorodavusia kniede (kitoje pusėje ji nulūžusi). Iš apačios matosi, kad antskydžio viršūnės ermė buvo perskirta geležiniu keturkampio pjūvio skersiniu (2 cm storio). Pats antskydis labai korodavęs. Taip pat šio kapo įkapėms reikėtų priskirti šiauriau esančiame bulviarūsyje rastą įmovinio ietigalio plunksnos ar kalavijo geležtės dalį. Kapas 4 nuo kapo 3 nutolęs 6 m V kryptimi.

Apibendrinant galime teigti, kad palaidojimams būdinga: 1) mirusieji (pagal kapo 4 analogiją ir išlikusių vainikų fragmentus) laidoti akmenų vainikų centruose; 2) vainikai sudėti iš įvairaus dydžio (nuo 10x15x9 iki 60x50x45 cm) akmenų keliais, daugiausia keturiais aukštais (H iki 0,65 m, jų skersmuo nuo 2 iki 5 m); 3) vainikai vienas su kitu jungėsi (nors ir ne visame tirtame plote jie išliko susijungę); 4) po vainikų akmenimis pastebėtas iki 15 cm horizontalus anglingas pilko smėlio sluoksnis; 5) mirusiems kastos ovalo pjūvio, pailgos, keturkampės suapvalintais kampais duobės, kurios šiek tiek siaurėja kojų link; 6) mirusieji laidoti negiliai, duobių gylis nesiekė 0,4 m, skaičiuojant nuo supančio akmenų vainiko pagrindo; 7) kapo duobės užpildytos juodai melsvu anglingu smėliu; 8) kapų duobių matmenys kito nuo 2,4 m iki 2,65 m ilgio, nuo 0,9 m iki 1,20 m pločio bei nuo 0,2 iki 0,4 m gylio; 9) mirusieji orientuoti Š, ŠV kryptimi; 10) pagal kapų inventorių galima spręsti, kad visi aptikti mirusieji buvo vyrai; 11) kadangi osteologinė me-

džiaga neišliko, apie mirusiųjų padėtį kapuose sunku ką nors spręsti.

Aptiktus kapuose radinius galime suskirstyti į kelias gausesnes grupes: ietigalius, kirvius ir romėniškas monetas. Įmoviniai ietigaliai ir jų dalys sudarė didžiausią rastų ginklų skaičių (kartu su fragmentais 7 vnt.). Jų ilgis – 20–24 cm, plunksnos plotis iki 7 cm, vidutinis įmovo skersmuo ties anga 3 cm. Pavyko nustatyti tik kelių įmovinių ietigalių formą (kapo 1 – išžesto rombo su iškilia briauna per vidurį, kapo 3 – lauro lapo, kapo 4 – karklo lapo). Įmoviniai kirviai (iš viso 5) vienas nuo kito mažai kuo skyrėsi. Jie 20–25 cm ilgio, ties ašmenimis 5–6 cm pločio (įmovo skersmuo iki 4 cm). Romėniškos monetos – tai Romos sestercijai (iš viso 7), kurie datuojami I–II a. Kiti radiniai rasti tik po vieną. Pavyzdžiui, laiptelinė segė (6,3 cm ilgio, viršuje 5,4 cm pločio) aptikta kape 4. Ji sudaryta iš trijų laiptelių, o viršutinis dar turi į šonus išsikišusius nedidelius apvalaus pjūvio ragelius. Laipteliai puošti horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis. Rastą segę galime priskirti III laiptelinių segių grupės I pograpiui, kurios datuojamos C_{1a} periodo pabaiga – C₂ periodu. Tame pačiame kape rasta ir lazdelinio smeigtuko viršutinė dalis, kurio galvutė sudaro beveik trikampę kilpelę. Tokio tipo smeigtukus Lietuvoje nešiota iki pat II tūkst. pradžios.

Tiriant rasta ir pavienių radinių, kurie, be abejo, priklausė suardytiems kapams. Daugiausia jų aptikta bulviarūsių duobėse, kurias kasant, matyt, sunaikinti čia buvę palaidojimai. Pavyzdžiui, centrinio tyrinėto ploto bulviarūšio apačioje – žalavarinė Romos moneta, o iškastoje vainiko 2 duobėje – tokia pati

moneta ir tordiruotos antkaklės dalis. Valant bulviarūsį, esantį apie 15 m šiauriau nuo tyrinėto ploto, rasta C_{1a} – C_{1b} periodo antkaklė su kūginiais galais ir šiek tiek tordiruotu lankeliu. Be to, valant kitą duobę (apie 30 m į Š nuo tyrinėto ploto) aptiktas tik vienas stambaus naminio gyvulio kaulas, kuris patvirtina vietinių gyventojų pasakojimus, jog kapinyne buvo užkasami kritę gyvuliai.

Galima konstatuoti, kad Pelkupio kapinynas, pagal dabar turimus duomenis, datuojamas senuoju geležies amžiumi (I–IV a.), o aptikti ir ištirti kapai – ne vėliau kaip C_2/C_3 periodu. Atsižvelgiant į kapinyno būklę ir surinktą materialinę medžiagą, siūlome Pelkupio kapinyną įrašyti į Nekilnojamų kultūros vertybių registrą ir

paskelbti archeologijos paminklu. Pats kapinynas užima ne didesnę kaip 1 ha plotą, esantį 0,4 km į Š nuo Šiušio (Šustės) upelio kairiojo kranto ir 0,6 km į ŠR nuo Labatmedžio kaimo kapinių bei 50 m į PR nuo Labatmedžio–Pelkupo kelio.

PELKUPIS CEMETERY

LCCH has investigated the area of more than 98 m² in the supposed Pelkupas burial cemetery in 2000. The four graves were found, where the buried individuals were buried inside the stone circle since during the investigation period only one funeral complex was uncovered (circle 1 and grave 4). According to the available data the cemetery along with the graves is dated to the 1st–4th centuries.

MARVELĖS KAPINYNAS

Mindaugas BERTAŠIUS

Šiais metais vyko 1991 metais pradėti tyrimo darbai Marvelės kapinyne (Kauņas). Per paskutiniuosius metus tyrinėtos kapinyno R ir P dalys, kuriose rasti įvairių laikotarpių kapai. Vėlyvojo geležies amžiaus (IX–XI a.) laikotarpio kapai telkėsi kapinyno R pakraštyje, čia tyrinėti ir žirgų kapai. Tuo tarpu kapinyno P pakraštyje tyrinėti vėlyvojo romėniškojo ir tautų kraustymosi laikotarpių kapai (IV–VI a.). Tyrimų plotas apėmė 810 m². Jame ištirti 33 griautiniai ir 19 degintinių žmonių (kapinyne 1225 kapai), ir 23 griautiniai žirgų kapai (osteologiškai identifikuoti apie 30–34 palaikai). Bendras žirgų kapų skaičius pasiekė 228, o juose palaidotųjų skaičius siekia apie 290. Ši kapų grupė nebaigta

tyrinėti, nes ir degintiniai, ir žirgų kapai tęsiasi toliau į R. P dalyje pasiekta kapinyno riba, kraštiniuose plotuose kapų arba nebuvo, arba jų labai reta.

Visi griautiniai kapai skirtini IV–V a. laikotarpiui (D–E1 fazėms). Dauguma jų telkiasi dviejuose plotuose, sudarydami lyg dvi nežymiai išsiskiriančias kapų grupes, kuriose mirusieji laidoti įvairiomis kryptimis. Kapai nesudaro ankstesnio laikotarpio kapams būdingų eilių. Mirusieji laidoti įvairiame gylyje nuo buvusio laidojimo paviršiaus: – 0,2–2 m gylyje. Tad kapų duobių kontūrai vienur gerai matomi, kitur jų nėra nė pėdsako. Griaučiai skirtinguose kapuose labai nevienodai išlikę. Karstų pėdsakų neaptikta, išskyrus